

מודל להשראה: ה'קיימן' הראוי

נקודת מבט

גיליון סתיו 2014 / כרך 5 (3)

1 באוקטובר, 2014

אריה נגר

ראש תחום איכות אוויר ואנרגיה,
אדם טבע ודין

ציטוט מומלץ

ונגר א. 2014. מודל להשראה:
ה'קיימן' הראוי. אקולוגיה וסביבה
5(3): 284–285.

איך מעבירים מסר בצורה יעילה? הפגנה כנגד תסקיר עיר הבה"דים בהשוואה למבצע הנחות בקניון / צילום: מגמה ירוקה,
Jonathan McIntosh

המודעות למשבר הסביבתי הולכת ומתרחבת. צריכת המשאבים הגדלה, הזיהום באוויר, במים ובשרשרת המזון, היכולת הטכנולוגית והתמריצים הכלכליים לשנות נופי בראשית ולהתערב באופן משמעותי במערכות כדור הארץ ובאזון האקולוגי (לדוגמה, במגוון המינים ובמערכת האקלים), גידול האוכלוסין בעולם ועוד – ברורים יותר מבעבר. ציבור הולך וגדל מבין כיום שהגנת הסביבה היא יותר ממחזור סוללות ובקבוקים.

תוצאה מתהליכים אלה התפתחו גישת הפיתוח הבר-קיימא ואחותה – גישת הקיימות. התומכים בגישת הפיתוח הבר-קיימא דוגלים בהגעה לאיזונים טובים יותר בין הסביבה, החברה והכלכלה, בעיקר באמצעות ייעול השימוש במשאבים, תיקון כשלי שוק ושיפור ההגנה על הסביבה באמצעים טכנולוגיים. סביבתנים הדוגלים בגישה זו יכולים להשיג תיקונים ושיפורים בעולם, חלק מהם אפילו משמעותיים, מבלי להידרש לשינוי בתפיסת עולמם ההתחלתית, תהא זו התפיסה הקפיטליסטית הנאו-ליברלית או הפוסט-מודרנית הרווחת כיום בעולם המערבי. **גישת הקיימות**, לעומת זאת, יש דגש רב על השורשים הערכיים והתרבותיים של המשבר הסביבתי, ואין הסתפקות בהתבוננות בפרויקט טכני וצרה בבעיה הסביבתית שעל הפרק. שורשיה של תפיסה רחבה זו נעוצים בביקורת החברה המערבית, והדוגלים בה מעוניינים בשינוי חברתי, תרבותי וכלכלי יסודי. שינוי מסוג זה מיועד ליצירת חברה אנושית אחרת, ולהחלפת התפיסה החומרנית וההדוניסטית הנוכחית בתפיסה חדשה של קדמה ורווחה אנושית, שתבטיח קיום מתמשך, שגשוג וקדמה לחברה ולתרבות האנושית. הדוגלים בתפיסת הקיימות רואים, אם כן, את הקשרים המורכבים בין המשברים הפיזיים, התרבותיים והחברתיים שעוברים על החברות המערביות. משברים אלה, אשר שורשם הערכי אחד, נובעים משיבוש ביחסים ההדדיים שבין בני האדם וביחסים שבינם לבין מערכות כדור הארץ והטבע, וכן משיבוש בתפיסת הערך שיש לדברים שונים בחיים. תנאי לתיקון השיבוש הוא שנגדיר באופן אחר את מונח הקדמה, כך שיש דגש על מרכיבים של איכות חיים, ולא יסתמך רק על צמיחה כלכלית ועל עלייה ברמת החיים, המצריכות הזרמה בלתי פוסקת של חומר ואנרגיה למערכות הכלכלה תוך כדי הרס הסביבה. על כן, יש צורך בהתמודדות משולבת גם עם היבטים של תרבות, ערכים, אחריות, זכויות וחובות, דמוקרטיה, חינוך, איכות חיים, השתתפות, ממשל תקין, מבנה החברה והכלכלה, תפקיד המדינה, צדק, תפיסת "טובת הכלל" (common good) ועוד. יכולתו של האדם להתערב בטבע ולשנות סדרי עולם מצריכה חשיבה מחודשת על החברה האנושית, עם כל סייגיה המוסריים, מנגנוניה הפוליטיים ושיטותיה הכלכליות. אגב, ביקורת התרבות המערבית אינה מחייבת בהכרח תפיסות ניו-אייג' תמימות או קיצוניות המתעלמות מהיתרונות ומההישגים של התרבות המערבית. לעומת זאת, היא בהחלט מחייבת ראייה רחבה ובחינה של שורשי התפיסות החברתיות ושל הנחות היסוד שלנו כדי שהאנושות תוכל להתקדם צעד אחד נוסף בדרכה הארוכה והפתלתלת לתיקון ולקדמה. שינוי ערכי אינו תנאי מספיק לקיימות, אך הוא בהחלט תנאי הכרחי.

אתגר הקיימות מחייב שינוי ערכי, שיוביל לשינוי התנהגותי ביחסים שבין בני האדם ושבין הסביבה. שינוי התנהגותי זה יתורגם לשינוי במבנים חברתיים, הכלכליים והפוליטיים. מדובר באתגר רציני, מאחר ששינוי ערכי משמעותי אנלוגי להמרת דת, לחזרה בתשובה או לשינוי קיצוני בתפיסת העולם המדינית. שינוי התנהגותי גם הוא קשה כקריעת ים סוף, ויש אנשים השוככים שנים על ספת הפסיכולוג כדי להשיגו. גם שינוי של מבנים חברתיים, כלכליים ופוליטיים מאתגר מאין כמוהו: די לראות עד כמה מסובך ליצור כל רפורמה מסוג זה, ולו רפורמה קטנה כגון שינוי בתאריך פתיחת שנת הלימודים בבתי הספר, שלא לדבר על רפורמה בגיוס לצבא, כדי להבין זאת. על כל אלה נוסף הקושי הנובע מכך שקל יותר לבקר פגמים במבנים הקיימים מאשר לדעת מה הם המבנים הנכונים שצריך לבנות כדי לתמוך בתפיסות של קיימות. ברור כי כדי להתחיל להתקדם במשימה זו, שעשויה לארוך עשרות שנים, נושאי המסר אינם יכולים להיות 'האדם המערבי הסביר' או אף 'הסביבתן המצוי', אלא יש צורך באנשים הדוגלים בתפיסת הקיימות. אנשים אלה יכוננו כאן 'הקיימן הראוי' (הקיימן הוא אדם התומך בגישת הקיימות, כשם שאדם התומך באיכות הסביבה נקרא בעברית סביבתן). כולם, כמובן, טיפוסים סטראוטיפיים וחד-ממדיים שנוצרו לצורכי המחשה במאמר דעה זה בלבד. בחיים האמיתיים התמונה כמובן מורכבת יותר, ואצל בני האדם יש מינונים שונים של ערכים, תפיסות ומרכיבי אישיות מעורבים. בסד המקום המוקצה למאמר דעה זה לא אוכל לפרט את מגוון הערכים, התפיסות והזהויות של האדם המערבי המצוי לעומת הקיימן הראוי, אלא רק לתארם בקווים כלליים, מתוך תקווה שהדברים ידברו בעד עצמם (טבלה 1).

טבלה 1. האדם המערבי המצוי לעומת הקיימן הראוי – השוואה סטראוטיפית בין אבות-טיפוס. הרחבה חלקית ניתן לראות במקומות אחרים [1, 2].

האדם המערבי המצוי	הקיימן הראוי
מערב ערכית	ערכים כגון אחריות, דאגה לזולת (אנשים וקהילות, הטבע, הדורות הבאים), צדק, צניעות חומרית, צניעות אונטולוגית
יחסי פרט-כלל	קהילתנות (communitarianism), אחריות, חובות מוסריים, חירות חיובית, שאיפה לטובת הכלל
יחס לכלכלה	צורך בתכנון כלכלי וחברתי על בסיס מטרות חברתיות
יחס לקדמה	קדמה חברתית וקהילתית
יחס לפוליטיקה	מעורבות דמוקרטית
תפיסה אזרחית	אזרחות
יחס לאידאולוגיה	תפיסה אידאולוגית
משמעות החיים	חיפוש משמעות רוחנית, שייכות, זהות, איכות חיים
מאפייני אופי	אופטימיות
יחס לטבע	גישה תועלתנית, הטבע כמשאב בלבד
	ייחוס ערך פנימי לטבע

טבלה 1

האדם המערבי המצוי לעומת הקיימן הראוי השוואה סטראוטיפית בין אבות-טיפוס הרחבה חלקית ניתן לראות במקומות אחרים [1, 2].

לסיום, אציין כי השדה העיקרי לקיום שיח הקיימות ולטיפוחו של הקיימן הראוי נראה כרגע השדה החינוכי. הסיבות העיקריות לכך הן העובדה ששינויים חברתיים משמעותיים הם אִטיים ומסובכים; היותו של אתגר הקיימות על גבול האוטופיה (ואני מקווה שלא מעבר לו); אמונה בערכים של דמוקרטיה, הומניזם ואי-אלימות. שינויי מדיניות בפועל יכולים להיות אִטיים ואבולוציוניים, אך בחינוך "השמייים הם הגבול", ואין כל סיבה לא לרתום את הנער לחשיבה מתקדמת ואפילו לאוטופיה. לפיכך, על החינוך לקיימות להישען על שלוש רגליים:

1. חינוך אינטלקטואלי בין-תחומי להבנת המורכבות וקשרי הגומלין הענפים בין המערכות הטבעיות והאנושיות;
2. חינוך מוסרי לאחריות, להתחשבות בזולת, לרגישות אנושית ולצניעות;
3. חינוך אזרחי-פוליטי לאכפתיות, למעורבות ולאמונה ביכולת לשנות.

גם על חבריי בארגוני הסביבה לעשות שימוש רב יותר בשיח ערכי לאור מגדלור הקיימות שבקצה האופק, וזאת בעת שאנו עושים את עבודתנו המוגבלת והסיזיפית, ולמרות האינפלציה הרווחת בישראל בשימוש במונח 'מהפכה סביבתית' אצל פוליטיקאים או פעילים על כל הישג מינורי שהושג בקרב מאסף. לקיימות יש סיכוי כלשהו רק כאשר הקיימן הראוי, שהוא מין נדיר, יתרבה ויתבסס בארצנו, ויפה שעה אחת קודם.

זאמר הדעה משקף עמדה אישית, ולא את עמדת ארגון אדם, טבע ודין.

מקורות

1. ונגר א ואוסטרובסקי ג. 2009. שיח הזכויות ואיכות הסביבה: הילכו שניים יחדיו? *מעשי משפט ב*: 39–52.
2. ונגר א. 2013. לצאת מהמקרר – מרכיב האזרחות בחינוך לקיימות. *גילוי דעת* 3: 133–139.